

НА ЗЕЛЕНІ СВЯТА ДО СВАРИЦЕВИЧ або СВАРИЦЕВИЧІ СКЛИКАЮТЬ ДРУЗІВ

В селі Сварицевичі, що розмістилося в найвіддаленішому куточку району, зберігся прадавній пласт глибинної культури, унікальний дохристиянський древлянський обряд «Водіння (ходіння) Куста». Неможливо описати обряд „Водіння Куста”, не зробивши належний акцент на саме його підґрунтя - Зелені свята. Саме вони повністю залежали від природи місцевості та від Пасхи - їх відзначають на сьому після Великодня неділю, і здебільшого вони збігаються з червнем місяцем (скажімо, з 1983 по 2000 рік Трійця лише тричі припадає на кінець травня, а решта - в червні). В цей час пишню розквітає природа і люди намагаються опоетизувати її різними обрядодійствами. Тому тиждень перед Трійцею називають „зеленим”, „клевчальним” або „русальним”, а три останні його дні і три перші дні трійцького тижня називаються „Зеленими святами”.

У народі це свято особливо пошановане, хоч про його походження серед простого люду нема чіткої думки. Поетичний настрій свята, пов'язаний з живим спілкуванням природи, був настільки живучим і шанованим, що християнство змушене було залишити його в ранзі великих.

Відтак можна вважати, що у давнину наші пращури пов'язували трійчанські свята з буйністю і живосиллям природи, в яку вони свято вірили. Про це наочно підтверджує вся сукупність дійств - оздоблення помешкань різноманітними травами та гілками дерев, а також русалевими дійствами, супроти яких виступала церква.

Під час Зелених свят, за народним віруванням, прокидаються мерці, виходять із води русалки. Люди квітчають свої житла клечанням і встеляють пахучими травами, дівчата завивають вінки, а також виконуються ряд цікавих обрядів.

У суботу, а по-народному в „клевчальну суботу”, власне напередодні Трійці, ще до сходу сонця дівчата й молодіжці йшли на поля чи луки і рвали запашне зілля: материнку, чебрець, полин, лепех. Зірваним зіллям прикрашали домівки, обтикуючи стіни, лави, вікна, образи, а лепехом притрушували долівку. Дітвора також брала участь у підготовці до свята. Засипати усі стежки в дворі лепехом (аіром) - це завдання лягало на плечі молодших членів сім'ї.

Ввечері на „клевчальну суботу” чоловіки йшли до лісу, аби запарити гілками клена, берези, липи, ясена чи осики, і „клевчали” ними обійстя - ворота, тини, хлів, одвірки хати й стріху, а також оселю. Крім того, стежку, яка вела від дороги до порога («клетчану алею»), обтикували високими галузками окремо.

язичницьке їх походження. Як стверджують старожили, в давніші часи, коли ліс належав панам, заруби могли робити лише заможні селяни, а горопашні клали каменя чи висаджували деревця - горобину, березу, рідше клен. Наскільки мені відомо, таких форм поховань, прибережених до нашого часу, на Україні немає, і тому сvariцевичський цвинтар також є унікальною обрядовою пам'яткою.

Обряд „Водіння Куста” має тисячолітню історію й сягає своім походженням у дохристиянську епоху. Ймовірно, що «наші предки-язичники пошановували Куст» поряд з іншими язичницькими божествами. „Про це свідчать вже перші згадки про обряд, - як пише у своїй статті Віктор Ковальчук - у „Софіївському першому літописі” 1145 року: „Ни поклонися Кусту; ни идоламе еге”. Це був період боротьби християнства з „поганськими звичаями”. „Латівський літопис” 1150 року знову вказує на те, що невірні, „водяще около Куста и поклоняющиеся им”. Тим більше дивовижним є те, що й донині обряд цей локально побутує на Поліссі.

Випливає запитання: яким чином пощастило вберегтися на Україні цьому унікальному явищу? Щоб дати ствердну відповідь, варто, бодай, коротко згадати історію села.

Перша писемна згадка про Сварицевичі датується 1450 роком. Небагато знайдеться сіл з такими історичними посвідками. Розташоване село в найглухшому відрозі району, що неподалік від білоруського пограниччя. Складний географічний рельєф, болотиста місцевість, ліси, бездоріжжя дещо зменшили згубніть революційних процесів.

Саме ці обставини - певна законсервованість села й допомогла зберегти в первозданності осередок з давнього духовною культурою наших пращурів. „Водіння Куста” - один з найцікавіших обрядів у Сварицевичах. Обряд, в якому брали участь лише дівчата та жінки тривав три дні. Започатковували його наймолодші дівчата, потім „водили Куста” літні жінки.

Перед тим, як почати дійство, гурт збирався в лісі й вибирав з-поміж себе найвродливішу дівчину або жінку, яку й називали „Кустом” або „Кустянюку”. Її пишню завітчували у зелене вбрання. Для дівчаток, скажімо, плели з лепеху (аіру) спеціальну спідничку, котру підперізували кольоровою крайкою й чіпляли до неї різноманітні квіти та гілки з листям. Голову прикрашали кількома віночками з квітів та листям клену.

Такий пишний одяг, що нагадує живий куц, потрібен для того, щоб господар, до якого приходили віншувати, чи зустрічні люди не впізнали б односельця.

Решта учасниць одягались у святковий одяг. В селі таких ватаг набиралось до десятка, а то й більше. Після цього обрядовий гурт вирушав до села з піснями. Кожен куток села, як правило, організовував свого „Куста”.

Підійшовши до оселі, кустяни співували:

Куст з Кустом, а жито з ростом.

Щоб вам жито родилося, і в коморі плодилося!

Назвстичі їм виходили з хати господарі, тримаючи на вищитому

філолог місцевого педінституту (наукове керівництво здійснювали кандидат філологічних наук, доцент Людмила Бондаренко, а також на той час завідувач відділом фольклору обласного науково-методичного центру народної творчості і культурно-освітньої роботи Степан Шевчук) зробили записи кустових пісень від родини Чудіновичів у селі Сварицевичі. Тексти їх передані в кабінет української літератури педінституту.

1982-1987 роки. Побутування Куста на Рівненщині вивчас і здійснює спостереження над іншими фольклорно-етнографічними явищами села Сварицевичі завідувач відділом обласного науково-методичного центру народної творчості Степан Шевчук. Неодноразово йому допомагали в цій справі активісти секції пам'яток фольклору, етнографії Сергій Лейчук, Раїса Терешко. Нотації мелодій пісень здійснював старший викладач Інституту культури Василь Павлюк (нині доцент кафедри музичного фольклору, заслужений працівник освіти України).

Відомості про Куст на Рівненщині записували члени експедиції Львівського відділення Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського під керівництвом доктора філологічних наук Романа Кирчіва, студенти Московської, Мінської консерваторій, Московського, Мінського, Львівського університетів, завідувач сектором Полісся Музею народної архітектури та побуту України Лідія Орел.

У 1987 р. встановлені цікаві відомості про побутування

гурт вирушає до села з підняти кочок куста села, як правило, організовував свого „Куста“.

Підійшовши до оселі, кустяни заспівували:
*Куст з Кустом, а жито з ростом.
 Щоб вам жито родилося, і в коморі плодилося!*
 Назустріч їм виходили з хати господарі, тримаючи на вишитому рушникові хліб, сіль та узвар. Отримавши згоду, гурт заспівував одну з обрядових пісень, неодмінно починаючи з ритуальної „Ой, ми були й у великому лісі“:

*Ой, ми були й у великому лісі,
 Нарадили Куста із зеленого кльону.
 Нарадили Куста із зеленого кльону,
 Вийди, господарю, із нового покоя.
 Вийди, господарю, із нового покоя.
 Внесь Кусту хоч да пуд золотого.*

Господарі віддаровували смачним доморобним печивом чи грішми. При цьому вважалося, що чим більше одвідує ту чи іншу родину співанок, тим щедрішими будуть статки в господарстві. А відтак їх завжди чекали з нетерпінням; коли ж з якихось причин одну з осель обминали, то це вважалося великою образою для її господарів, бо як казали в таких випадках, „Кого Куст минає, той щастя не має“.

Залишаючи оселю, кустяни в поетичній формі бажали здоров'я і статку в родині, зичили дощу на ниву, щедрого врожаю та багатого приплоду в господарстві.

Цим дійством, власне, й завершувався обряд.

Дослідження обряду «Водіння Куста» - це не тільки клопітка робота, але і надзвичайно цікава, бо, досліджуючи спадок свого народу, не перестаєш дивуватися багатством святкових звичаїв, обрядів, традицій, а особливо тих, що зародились ще в дохристиянську епоху.

древнього обряду і в селі Старі Коні Зарічненського району. Виконавиця місцевих пісень з цього осередку Данія Чикун проілюструвала давні пісенні пам'ятки на республіканському фольклорному радіоконкурсі «Золоті ключі» і стала його лауреатом. Фольклорна комісія Спілки композиторів в Москві влаштувала зустріч з цікавою виконавицею Рівненщини в консерваторії ім. П.І. Чайковського і здійснила запис кустових пісень на стереоплатівку, що вийшла масовим тиражем.

Працівник Волинського обласного краєзнавчого музею Олексій Ошуркевич усно інформував, що сліди побутування Куста віднайдено ним і на Волині (північні райони). Зібрані матеріали дозволяють сказати, що найповніше обряд «водіння (ходіння) Куста» зберігся в селі Сварицевичі Дубровицького району Рівненської області. Про це засвідчують фольклорні записи заслуженого працівника культури України, художнього керівника дитячого гурту Рівненського Палацу дітей і молоді Віктора Ковальчука.

Чимало уваги селу виявив фольклорист, письменник Василь Скурятівський. Зібрані ним спостереження увійшли до ряду публікацій, а найповніше - до книги «Український календар» [8. Сі 19-133]. За його висновками, Сварицевичі - «реп'якове село і його мешканці не лише тримають у пам'яті, але й користуються в повсякденні давньою обрядовістю...», а відтак польський осередок заслуговує на статус фольклорно-етнографічного, а, можливо, навіть міжнародного значення, адже йдеться про загальнослов'янську пам'ятку». Так, село знамените багатьма оригінальними жанрами веснянок, купальських, петрівчаних пісень, колядками, щедірками, весільними піснями, плачами-голосіннями. Фольклористи, етнологи, лінгвісти, оцінюючи пісенно-вокальне виконавство, стверджують, що спадщина цього села допоможе об'єктивно вивчити етногенез слов'ян, а найбільше - українців.

Славу селу найперше принесло збережене гуртове пісенне виконавство. Першу інформацію про «дивне» виконання (кустових) пісень подав до обласного будинку народної творчості колишній директор районного будинку культури Петро Степанюк. Довідавшись про унікальний спів у селі Сварицевичі, збирачка фольклору, директор будинку народної творчості Світлана Кітова розгорнула вивчення давніх традицій і при допомозі Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнології ім. М.Т.Рильського АН УРСР встановила, що це пам'ятка слов'янського обряду «водіння Куста». Світлана Кітова вперше опублікувала наукову статтю про цей унікальний осередок в журналі «Народна творчість та етнологія» (1972, №3, С.67-73). Розшифровки мелодій до публікації здійснив колишній керівник народного хору Палацу культури текстильників Рівненського льнокомбінату Іван

У наш час «Водіння куста» в Сварицевичах - це грандіозне свято. На перший день Трійці опідні жителі села та гості, які приїжджають подивитися на давній обряд з різних регіонів України та інших держав, збираються на території колишнього танцювального майданчика. Тут проводиться цікава концертна програма, в якій обов'язково беруть участь кустові гурти. Серед них обираються найкращі виконавці обрядових кустових пісень.

Дуже часто кращі гурти запрошуються до інших міст для участі у концертах, присвячених народній творчості. Були наші кустянки й у Чернівцях на фестивалі «Червона рута», у Києві та в Польщі на фестивалі слов'янської творчості.

Свою неповторність обряд викликає велике захоплення у слухачів. Тому про нього було зроблено документальний фільм, який жителі України могли бачити по телебаченню. Слід відмітити, що кустянки були бачити по телебаченню.

“У селі всі хати ще вчора вбиралися зеленим гіллям. Стріхи хат... в нашому селі квітчали кленом і березою. У нас говорили, що то душі померлої рідні приходять до хати й ховаються в клечанні. Не квітчати хату було гріх”, - розповідає Катерина Гнатівна. - „Квітчасмо, бало, хату в суботу: за ікони материнки, чебрецю накладемо. Засвічуємо лампаду перед образами або свічку запалимо, долівку посипаємо лепехом, - воно й пахло добре, і гарно було. Жили, як люди,“ - ділиться своїми спогадами Хартина Наумівна.

Перш ніж приступити до детального опису обряду „Водіння Куста“, хочу розповісти про органічну його частину, без якої моя розповідь про унікальну пам'ятку давньої української культури була б неповною - вшанування предків жителями села Сварицевичі.

Дійство це, як і обряд, вбереглося і донині. Воно відбувається напередодні „Водіння Куста“. Після церковної відправи всі мешканці села збираються на цвинтарі. Цвинтар прикрашали, як і зараз, зеленим лепехом, гілочками клену, липи, червоної горобини та квітами.

Старші жінки викликають на розповідь своїх померлих родичів - у формі речитативи вони оповідають небіжчиків про найважливіші події, які сталися протягом року. Той, хто хоч раз побував на таких дійствах, на все життя запам'ятає цю хвилюючу й бентежну хвилину - весь цвинтар озвучується розмовою-бесідою з предками. Очевидно, що розмова моїх односельчан з померлими - один з варіантів давньої традиції.

Цей обряд також реноме язичництва. З історичної літератури ми знаємо: наші пращури свято шанували своїх предків, що було невід'ємною формою їхнього світогляду. За кожної пори року - весною, влітку, восени та взимку - вони відзначали в такий спосіб пам'ять про померлих - так звану Вечерю дідам. Щоразу у визначені дні прибирали могилки, приносячи до них їжу. Крім того, обрядову вечерю для дідів готували і вдома. Це дійство увійшло в науковий обіг, як культ предків. Очевидно, сварицевичька розмова з померлими - один з варіантів давньої традиції.

Зайве переконувати про високогуманність і шляхетність таких

було невід'ємною формою їхнього світогляду. За кожної пори року - весною, влітку, восени та взимку - вони відзначали в такий спосіб пам'ять про померлих - так звану Вечерю дідам. Щоразу у визначені дні прибирали могилки, приносячи до них їжу. Крім того, обрядову вечерю для дідів готували і вдома. Це дійство увійшло в науковий обіг, як культ предків. Очевидно, сварицевицька розмова з померлими - один з варіантів давньої традиції.

Зайве переконувати про високогуманність і шляхетність таких обрядів. Віддати повагу, пом'янути, прибрати могилки своїх батьків-матерів - що може бути почеснішим і святішим?

І ще одна цікава деталь. У цьому селі зберігся цілий комплекс давніх язичницьких поховань у заруби.

Замість хрестів, могилки позначали дерев'яними зарубами - з усіх сторін надгробка клали по три деревини і ув'язували їх на кутах у замок. Ця давня зарубна форма кріплення плах збереглася на залишках Золотих воріт у Києві й досі. Крім зарубів, на багатьох похованнях, замість хреста, клали камінь, що свідчить про

традицій і при допомозі Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т.Рильського АН УРСР встановила, що це пам'ятка слов'янського обряду «водіння Куста». Світлана Кітова вперше опублікувала наукову статтю про цей унікальний осередок в журналі «Народна творчість та етнографія» (1972, №3, С.67-73). Розшифровки мелодій до публікації здійснив колишній керівник народного хору Палацу культури текстильників Рівненського льонокомбінату Іван Корсюк. Фотозйомки реліктового обряду проводить методист обласного будинку народної творчості Борис Маркар'ян.

С.А.Кітова інформувала на наукових конференціях у Москві, Києві, Львові та Рівному.

У 1978-1979 рр. під керівництвом С.А.Кітової студентська група філологічного факультету Рівненського державного педінституту інсценізувала обряд на заключному концерті учасників обласного конкурсу фольклорних колективів (м.Рівне).

У 1980 р. під час фольклорної практики студенти-

Дуже часто кращі гурти запрошуються до інших міст для участі у концертах, присвячених народній творчості. Були наші кустанки й у Чернівцях на фестивалі «Червона рута», у Києві та в Польщі на фестивалі слов'янської творчості.

Свою неповторність обряд викликає велике захоплення у слухачів. Тому про нього було зроблено документальний фільм, який жителі України могли бачити по телебаченню. Слід відмітити, що гостями села були члени експедиційної групи з Польщі, Канади. Згодом більша частина Європи мала можливість побачити по телебаченню наш древлянський обряд.

Можна сміливо твердити: сучасність Куста не забуде.

Ось і цього року в селі Сварицевичі на перший день Трійці 12 червня відбудеться обласний фольклорний фестиваль народної творчості. Тож запрошуємо всіх бажуючих на фестиваль, щоб вочевидь спостерігати дійство унікального обряду «Водіння Куста».

Олена КОРЕЙЧУК, бібліотекар Сварицевицької ПШБ.